

ફળ પાકોની પ્રાકૃતિક ખેતી

શ્રીમતી ભક્તિ બી. પંચાલ, વેજાનિક (બાગાયત), શ્રી.એસ.જે.ત્રિવેદી, વેજાનિક (સસ્ય વિજ્ઞાન), શ્રીમતી ગીતા જે. ભીમાણી, વૈજ્ઞાનિક (ગૃહવિજ્ઞાન) અને ડો.જે. એચ.રાઠોડ, વરિષ્ઠ વૈજ્ઞાનિક અને વડા કૃષિ વિજ્ઞાન કેન્દ્ર, નવસારી કૃષિ યુનિવર્સિટી, સુરત

(૧) આંબો:

કેરીને ફળોનો રાજા માનવામાં આવે છે. ઉત્તર પ્રદેશ, ગુજરાત, બિહાર, આંધ્ર પ્રદેશ, ઝારખંડ, તમીલનાડુ, ઓરિસ્સા વગેરેમાં કેરીનું ઉત્પાદન થાય છે. કેરીના ઉત્પાદનમાં ઉત્તર પ્રદેશ સર્વ પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે. ગુજરાતમાં આંબાનું સૌથી વધુ વાવેતર વલસાડ જિલ્લામાં ત્યારબાદ બીજાક્રમે જુનાગઢ જિલ્લો આવે છે.

ભારતભરમાં કેરીની લગભગ ૧૦૦૦ જાતો આવેલી છે. તેમાંની કેટલીક જાતો ખુબ જ પ્રસિધ્ધ છે જેમ કે કેસર, દશેરી, લંગડો, રાજાપુરી, હેમસાગર, માલદા, ગોપાલ ભોગ, કૃષ્ણા ચૌસા, સફેદા, આલ્ફાન્ગો, સુવર્ણ રેખા, બનેશાન, નીલમ, ફજલી, જર્દાલુ, ગુલાબ વગેરે.

વાવવાની પદ્ધતિ :

આંબાની બે હાર વચ્ચે ત્રણ ફૂટ પહોળી અને બે ફૂટ ઉંડી નીક ખોદો. આ નીકમાં સુકા પાન જડિયા વગેરે વડે આરક્ષાદાન કરી દો. ચોમાસાની શરૂઆત થાય ત્યારે મહિનામાં એક બે વખત એકર દીઠ ૨૦૦ થી ૪૦૦ લીટર જીવામૃત આરક્ષાદાન પર છાંટી દો. જેવો વરસાદ આવશે તે સાથે જ જીવામૃત નીકમાં તળિયે જમીન સુધી પહોંચી જશે. આરક્ષાદાન, ભેજ અને જીવામૃત આ ત્રણેયના સંયોગથી અળસિયા ઝડપભેર કાર્યમાં લાગી જશે. અળસિયાઓની વિષ્ટા (વર્મિકાસ્ટા)થી પોષકતત્વો આંબાના ઝાડને મળવા લાગશે. આ ઉપરાંત આરક્ષાદાનનું વિઘટન થવાથી આરક્ષાદાનની નીચે હથુંમસ બનશે. આ બધી ક્રિયાઓને લીધે આંબાના વૃક્ષમાં દર વર્ષે વધારે ફળ લાગશે સંખ્યા અને ગુણવત્તા પણ વધશે.

નીકની બંને બાજુ ચોળી અને તુવેર વાવો. આ પાકો વાતાવરણમાં રહેલ નાઈટ્રોજનને જમીનમાં જમા કરે છે જેથી મુળીયા માટે આવશ્યક નાઈટ્રોજન મળી રહે છે અને હયુમસ બનાવવામાં પણ તે કામ લાગે છે. ઉનાળામાં અને શિયાળામાં સાંજના સમયે નીકમાં જીવામૃત નાખવું રાત્રે જે ભેજ હોય છે તેને જીવામૃત ખેંચી લેશે તેથી આગળની પ્રક્રિયા ચાલુ રહેશે. મહિનામાં એક વખત આંબાના ઝાડ પર સો લીટર પાણીમાં ૧૦ લીટર જીવામૃત મેળવીને છંટકાવ કરતા રહેવું. જેના આપને ખુબ જ સુંદર પરિણામો મળશે.

અંતર :

આંબાના બે ઝાડ વચ્ચે ઓછામાં ઓછુ ૩૩ x ૩૩ ફૂટનું અંતર રાખવું. આ પ્રકારે એક એકરમાં ૪૦ આંબાના ઝાડ હોવા જોઈએ. નવીનતમ પદ્ધતિમાં બે આંબાના ઝાડ વચ્ચે ૧૦ x ૧૦ ફૂટનું અંતર રાખવાનું હોય છે. આ પ્રકારે એક એકરમાં ૪૩૫ આંબાના ઝાડ મળે છે. કલમની રોપણી કર્યા બાદ ત્રીજા વર્ષે ફળ લાગવાની શરૂઆત થઈ જાય છે. પરંતુ આપણે પાંચ વર્ષ પછી જ ફળો લેવાની શરૂઆત કરવી જોઈએ. ખુબ નજીક વાવેતર કરેલુ હોવાથી પાંચમાં વર્ષે આંબાના ઝાડ એકબીજાને મળવાની શરૂઆત કરે છે. જેને લીધે ફળ પકવવા માટે જે પોષકતત્વો આરક્ષિત રહેલા છે તે આ ઉર્જા ના રૂપમાં વચ્ચે પામે છે એટલા માટે એકબીજા સાથે અડતી ડાળીઓને ફળ કાપણીના એક મહિના પછી છાંટણી કરવી જોઈએ. આનાથી ઉત્પાદન અને ગુણવત્તા સારી રહે અને મુલ્ય પણ સારુ મળે છે. સાથો સાથ કેરી ઉતારવાની મજુરી ઓછી લાગે છે અને તેના પર જીવામૃતનો છંટકાવ કરવાનું પણ સરળ રહે છે.

પ્રસર્જન :

આંબાનો છોડ લગાવવા માટે દેશી આંબાની ગોટલી લો. જે આંબાના વૃક્ષનો ઘેરાવો વધુ હોય, જેના ફળ ખાટા હોય, ડાળીઓ મજબુત હોય, પિયતના પાણી વિના પણ માત્ર વરસાદ પર નિર્ભર હોય તેવા વૃક્ષને માતૃછોડ તરીકે ઉપયોગ કરવો વધારે ઉત્તમ છે. જ્યારે ગોટલી વાવવાની હોય તે સમયે પહેલા જ ફળમાંથી ગોટલી કાઢવી જોઈએ. ગોટલીઓને બીજામૃતથી

સંસ્કારિત કરવું.

ગોટલીઓને ખાડામાં રાખ્યા બાદ ઉપરના ચાર ભાગમાં જે તે સ્થળની માટી, બે ભાગ ચાળેલું દેશી છાણનું ખાતર, એક ભાગ ઘન જીવામૃત આ વસ્તુઓનું મિશ્રણ સારી રીતે ગોટલા ઉપર નાખી હળવા હાથે દબાવી દેવું ત્યારબાદ ઝારા વડે પાણી આપો તથા જીવામૃત છાંટીને તેના પર સુકાયેલા ઘાસનું આરક્ષાદાન કરી દેવું.

ફુલ અવસ્થા :

ફુલ મોર આવ્યા બાદ પર્ણદંડ સહિત ફળોને તોડવા જોઈએ. જુન મહિનામાં જેવો વરસાદ થાય તેમ તેના પર્ણદંડ પર ૨ થી ૩ નવી શાખાઓ ફૂટી નીકળશે. આ નવી શાખાઓ સાટેમ્બર થી નવેમ્બર સુધી પરિપકવ બને છે અને જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીમાં મોર આવવાનું શરૂ કરી દે છે.

આંબામાં ૩ પ્રકારના ફુલો આવે છે.

નર ફુલ

માદા ફુલ

નપુંસક ફુલ

ફુલ બહાર માંનર ફુલો સૌથી પહેલા વિકસિત થાય છે. એના કારણે માદા ફુલોનું પરાગ સંક્રમણમાં નર પુષ્પ ઉપયોગમાં નથી આવતું. પવનના માધ્યમથી પણ નર પુષ્પોનું પરાગ વિકીર્ણન નથી થઈ શકતુ, એ કારણે પરાગ સંક્રમણમાં મધમાખીઓની ભુમિકા ખુબ મહત્વની છે. એટલા માટે જ મધમાખીઓને આકર્ષિત કરવા માટે ફુલ પાકોનું આંતરપાક તરીકે લગાવવુ આવશ્યક બને છે મધમાખીઓના માધ્યમથી ફલિત ફુલો સૌથી ઉત્તમ અને નીરોગી હોય છે તથા ફળ લાગવાની શક્યતાઓ પણ વધારે હોય છે.

જુના આંબાનું નવીનીકરણ :

દેશી આંબાના વૃક્ષનું આયુષ્ય લગભગ ૨૫૦ વર્ષ હોય છે. પરંતુ પ્રાકૃતિક વ્યવસ્થામાં આપણી અજ્ઞાનતાને કારણે તે ૫૦ વર્ષમાં જ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આપણા બગીચામાં ઉભેલા જુના વૃક્ષો પહેલા જેટલું ઉત્પાદન આપતા નથી. જેમાં જે આપ ઉત્પાદન વધારવા માગતા હો તો તેને માટે નીચેના ઉપાયો કરવા જોઈએ.

આંબાના જે બગીચામાં ફળ નાના, ખાટા અને તેલ ગ્રથિઓથી ભરેલા હોય છે. આવા વૃક્ષને જમીનથી આઠ ફૂટથી ઉપરના ભાગને આરીથી કાપી નાખવા. કાપતી વખતે ધ્યાન રાખવું કે મુળના ભાગ પર કોઈ હાનિ ન થાય. કાપતી વખતે મુળ પ્રાથમિક ડાળીઓનું વધુમા વધુ સુરક્ષિત રાખવાનો પ્રયત્ન કરો. કાપ્યા બાદ ડાળીઓ પર લીમડાનો લેપ લગાવી દો.

લીમડાનો લેપ

૩૦ લીટર પાણી, ૨૦ કિલો દેશી ગાયનું છાણ, ૨૦ લીટર ગૌમુત્ર, ૨૦ કિલો વાટેલા લીમડાના પાનનો લેપ મેળવી દો અને ૪૮ કલાક સુધી છાયામાં રાખો. દિવસમાં ૩ થી ૪ વખત હલાવતા દંડીની મદદથી ચલાવતા રહો. બસ લીમડાનો લેપ તૈયાર છે. આ લેપને દરેક ફલદાર વૃક્ષના તળે મે તથા ઓકટોબર મહિનાના અંતમાં લાગવું જોઈએ. આમ કરવાથી વૃક્ષ વિભિન્ન પ્રકારના રોગોથી મુક્ત રહે છે.

ફળોને તોડ્યા બાદ ૨૦ થી ૨૫ દિવસ પછી નવા અંકુર ટુટવા લાગે છે. જે ૪૫ દિવસમાં માતૃરોપમાં પરિવર્તિત થઈને કલમ કરવા માટે તૈયાર થઈ જાય છે. શાખાઓના સૌથી ઉપરના ભાગ પર નીકળતા ૮ થી ૧૦ માતૃરોપ અંકુર અથવા નવી ડાળીઓને રાખવાની છે બાકીનાને હટાવી દો. જ્યારે આ અંકુર નવો અંકુર ૧૦ થી ૧૫ સેમી લંબાઈનો થાય છે ત્યારે તેના પર પસંદ કરેલા કેરીની કોઈ પણ પ્રકારના માતૃકાંડ કલમ લગાવી દો.

ફળ સુરક્ષા:

જમીન પોતે બળવાન હોવાથી રોગકે કીટકોનો ઉપદ્રવ થતો નથી. છતાં પણ એવું જણાય તો સમયે સમયે નિમાસ્ત્ર, બ્રહ્માસ્ત્ર, વાયવીડંગસ્ત્ર, સૌંઠાસ્ત્ર તથા છાશનો ઉપયોગ કરવો.

(૨) કેળ

સમગ્ર વિશ્વમાં કેળા અત્યંત લોકપ્રિય ફળ છે. દરેક ઉત્સવ કે ધાર્મિક પ્રસંગોમાં કેળાનું મહત્વનું સ્થાન રહેલ છે. જે પૌષ્ટિક, સ્વાદિષ્ટ, ખાવામાં સરળ અને સસ્તા પણ છે.

કેળનો મુખ્ય પાક, મિશ્ર પાક, આંતરપાક તેમજ સહજીવીપાક અને જુદી જુદી પદ્ધતિઓથી લેવામાં આવે છે. દક્ષિણ ભારતમાં કેળનો પાક મુખ્ય પાક તરીકે તેમજ નાળિયેર અને સોપારી સાથે આંતરપાકના રૂપમાં લેવામાં આવે છે. કેળનું વાવેતર તેના કંદ (પીલા) દ્વારા કરવામાં આવે છે. કંદનું વજન ૪૦૦ થી ૫૦૦ ગ્રામ જેટલું હોવું જોઈએ. તેનો આકાર પાકેલ નાળિયેર જેવો હોય છે. કંદનો રંગ ઘેરા લાલ રંગ હોવો જોઈએ. કંદ લગાડ્યા બાદ તેમાંથી ૨૦૦ - ૫૦૦ જેટલાં મૂળ ફૂટે છે. કંદ જો પ્રાકૃતિક કેળાના છોડમાંથી લેવામાં આવે તો ઉત્પાદન વધે છે.

૧. મૂળ બહાર: જુન - જુલાઈ - ઓગષ્ટ
૨. હસ્ત બહાર : સપ્ટેમ્બર - ઓક્ટોબર
૩. આંબે બહાર : ડીસેમ્બર - જાન્યુઆરી

અંતર: ૮ X ૮ ફૂટ, ૯ X ૪.૫ ફૂટ ૯ X ૪.૫ X ૫ ફૂટ, ૮ X ૮ ફૂટ, ૧૨ X ૧૨ ફૂટ

પ્રાકૃતિક પ્રકારનાં છોડનાં અંતર : ૮ X ૪ ફૂટ, ૯ X ૪.૫ ફૂટ, ૯ X ૪.૫ X ૫ ફૂટ

બીજામૂતનો પટ આપી કંદનું વાવેતર કરો. જેટલો આકાર કંદનો હોય એટલો જ ખાડો ખોદવો, તેમાં બે મુઠ્ઠી છાણિયું ખાતર તથા ઘન જીવામૂત ભેળવીને નાખો. ત્યારબાદ તેમની પાસેની માટી નાખીને એમને દબાવો અને ઉપરથી જીવામૂત નાખો. વચ્ચે સરગવો વાવવો. દર ૧૫ દિવસે એકવાર પિયત સાથે જીવામૂત આપવું. કેળાની લૂમ કાપતા પહેલા છોડના કોઈપણ લીલા કે સુકા પાંદડા કાપવા નહિ. તે છોડનો આરક્ષિત પોષણીય ભાગ હોય છે. કંદ વાવ્યા પછી ત્રણ મહિના સુધી બધા જ ક્યારામાં પાણી આપી જીવામૂત આપો. પુષ્પ વિન્યાસની શરૂઆત થાય ત્યાં સુધી છોડનાં મૂળમાંથી જે અંકુર (પીલા) નીકળે છે એને કાપીને ત્યાં જ આરક્ષાદનના સ્વરૂપે નાખવું. જે દિવસે પુષ્પવિન્યાસ નીકળે તે દિવસથી ત્યાં જે દિશાની તરફ નીકળે એની બરાબર વિરુદ્ધ દિશામાં અંકુર શાખા રાખો અને બાકીની કાપીને એનું આરક્ષાદન કરો. કેળાની લૂમકાપીને પછી યડ કાપવું નહિ. જે જેમ છે તેમજ ઉભું રાખો. જેમ જેમ રટૂન પાક વધશે તેમ યડનો વિકાસ થઈ પોતાની રીતે પોતાની જગ્યાએ નીચે આવશે. અને છેવટે ગુચ્છાદાર બનશે. આ ગુચ્છાદાર ભાગને કાપ્યા પછી તેના પાન કાપીને તેનું આરક્ષાદન કરો.

(૩) પપૈયા

કેરી પછી પપૈયા સમૃદ્ધ ફળીના ક્રમમાં બીજા નંબર પર આવે છે. તેમની ખેતી ભારતમાં ઉત્તર પ્રદેશ, બિહાર, આસામ, પશ્ચિમ બંગાળ, મધ્યપ્રદેશ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, પંજાબ, હરિયાણા, દિલ્હી, અરુણાચલ પ્રદેશ, મિઝોરમ, જમ્મુ-કાશ્મીર અને દક્ષિણ ભારતના રાજ્યોમાં કરવામાં આવે છે.

પપૈયા આખું વર્ષ ફળ આપે છે. પરંતુ પપૈયાનો છોડ નર છે કે માદા તે ફૂલ આવે નહિ ત્યાં સુધી ખબર પડતી નથી. આપણા દેશમાં પપૈયા મૂળ ઉષ્ણકટીબંધનો પાક હોવા છતાં સમશિતોષ્ણ કટિબંધના મોટા ભાગના વિસ્તારોમાં પણ થાય છે. પરંતુ, કડકડતી ઠંડી, ધુમ્મસ અને તેજ હવા એમના વિકાસમાં મુશ્કેલીઓ પહોંચાડે છે.

ખાત :

મધુબિંદુ, સિલેક્શન-૭, સિલોન, વોર્શીંગટન વગેરે આ બધી પ્રાચીન ખાતો છે, નવી ખાતોમાં કો-૧, કો-૨, કો-૭, કુર્ગ હનીડચું, રેડફલેશ વગેરે છે. પુસા ડેલિસિયસ, પુસા મેજેસ્ટી, પુસા જાયન્ટ, પુસા ડવાઈ અને પુસા નહા આ વગેરે પણ નવી ખાતો છે.

પ્રસર્જન :

પપૈયાનું વાવેતર બીજ દ્વારા થાય છે. તેના માટે ઉત્તમ ખાતના પપૈયા ખરીદીને એના

બીજ કાઢીને વાવવા. પપૈયાનાં બીજ સીધા નક્કી કરેલ સ્થાન પર વાવવાના હોય છે. આ માટે નર્સરીમાં વાવવાની કોઈ જરૂરિયાત નથી.

જો નર્સરીમાં બીજ ઉગાડવા હોય તો તેને પહોળા ક્યાર બનાવી વાવો. ૪.૫ ફૂટ અંતર પર ક્યારા બનાવો, જેમાં ૧.૫ ફૂટની નીક અને ૩ ફૂટનું બેડ બનાવો. બેડ પર ૩ X ૩ ઈંટના અંતરે માટી પર પહોળી લીટી તાણો અને એ લીટીમાં બીજામૂતથી પટ આપેલ બીજોને વાવો. એ બીજને ત્યાંની જ માટીથી ઢાંકી, એના પર જીવામૂત છાંટી સુકા પાંદડાનું આરક્ષાદન કરવું. આરક્ષાદન પર એટલું પાણી છાંટો કે બીજના અંકુરણ એમાંથી ભેજ મળે. પ્રતિ દિવસ આ રીતે આરક્ષાદન પર પાણી તેમજ જીવામૂતનો છંટકાવ કરતો રહેવો. ૧૫ થી ૨૦ દિવસોની અને અંતર અંકુરણ ફૂટી જશે. અંકુરણ થયા બાદ આરક્ષાદનને હટાવી દો અને ત્યારબાદ નીક (ધોરીયા) દ્વારા પાણી સાથે જીવામૂતને ભેળવીને ૪૦૦ થી ૫૦૦ મિલી લીટર રાખવું એનાથી ઉત્તમ ખાતના તંદુરસ્ત રોપા તૈયાર થશે.

એક એકર વિસ્તારમાં ૨૦૦ થી ૨૫૦ ગ્રામ બીજ પૂરતા છે. પપૈયાના બીજમાં અંકુરણ ક્ષમતા ૪૫ દિવસની હોય છે, એથી પપૈયાના બીજએ સમય દરમિયાન જ અથવા જલ્દી ઉગાડી લેવા જોઈએ.

વાવેતર :

જમીનની ખેડ/ખેતી કાર્યો કર્યા પછી ખેતઓખર દ્વારા વાવેતર સ્થળથી બે ફૂટ દૂર ધોરિયા કરવા, આઠ ફૂટમાં ચાર ધોરિયા/નીકપાળો જેવી જશે.

પ્રથમ નીકમાં આઠ અથવા જે અંતર નક્કી કરેલ હોય તે જ અંતરે બીજ/રોપ વાવવા. બે હાર વચ્ચે સરગવાનું વાવેતર કરવું અને પપૈયાથી આઠ ફૂટ દૂર કરવામાં આવેલ નીકમાં તુવરનું વાવેતર કરવું. પપૈયાથી એક હારમાં સરગવો અને બીજી હારમાં તુવર કમશ: વાવવું. દ્વિતીય અને ત્રીતીય પપૈયાની હારમાં ચોળી, મરચી અને ગલગોટા વાવવા. પપૈયાની ત્રીજી હારમાં તમામ પ્રકારના વેલાવાળા શાકભાજી વાવવા. એ જ પ્રમાણે આખા પ્લોટ/જમીનમાં કમશ: એકભાજ ઘનજીવામૂત ભેળવીને થોડા થોડા સરખા પ્રમાણમાં આપવું.

જીવામૂત ચોમાસાની ઋતુમાં જ્યારે વરસાદ બંધ થાય છે ત્યારબાદ છોડની પાસેની માટીમાં એક મહિનામાં બે વખત જીવામૂત આપવું. આ સાથે પપૈયા તેમજ આંતર પાકો પર પણ જીવામૂતનો એક મહિનામાં બે વાર છંટકાવ કરવો.

આરક્ષાદન:

બે પપૈયાની હાર વચ્ચે જે ધોરિયા છે તેના બંને બાજુએ આરક્ષાદન કરવું, જેના માટે આંતરપાક જ સજીવ આરક્ષાદન બની જમીન પર ઢંકાઈ જશે. જેનાથી નીંદણ નહિ થાય તથા જે નીંદણ થશે તેને ઉખેડીને તે જ સ્થાન પર નાખવું. જ્યારે આંતર પાકોનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જશે ત્યારે આંતર પાકો જ પરિપક્વ થઈ સુકા પાન ડાળીના સ્વરૂપે આરક્ષાદનમાં પરિવર્તિત થશે. તેની સાથે સાથે તે જ આંતર પાકની જગ્યા પર ફરીથી ઋતુ પ્રમાણેના આંતરપાકના બીજનું વાવેતર કરવું. જેથી ફરીથી સજીવ આરક્ષાદન એમ તુરંત જ તે આંતરપાકથી સુકા પાન ડાળીઓનું આરક્ષાદન મળવું રહેશે.

વાવણીનો સમય:

૧. જુન-જુલાઈ
૨. સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબર
૩. જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી

આ પહેલા પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે પપૈયાના છોડ પર જ્યાં સુધી ફૂલ બેસતા નથી ત્યાં સુધી પપૈયાના છોડ નર છે કે માદા તેની ખબર પડતી નથી. એટલા જ માટે નક્કી કરેલ જ્યારે એક ને બદલે બે અથવા ચાર/રોપ વાવવા જોઈએ. બે બીજ અથવા છોડની વચ્ચે ૧૦ સેમી. નું અંતર રાખવું. રોપ વાવ્યા પછી ૪ થી ૬ મહિના પછી ફૂલ આવવાનું શરૂ થાય છે. નર છોડ પર લાંબી પુષ્પગુચ્છ/પુષ્પઠાંડી આવે છે. જેના પર સફેદ-પીળા રંગના ફૂલ આવે છે. આવા

નર છોડને થડથી કાપી હટાવી દેવા. માત્ર પરાગનયન માટે ૫.૭% નર છોડ આખા બગીચામાં રાખવો.

સહજીવી આંતરપાક:

પપૈયા પોતે આંબા, જામફળ, સંતરા, મોસબી, ચીકુ, લીચી વગેરેનો આંતરપાક છે. તેથી તેનું ઉત્પાદન આની સાથે જ લેવું વધુ હિતકારક છે. પપૈયાની સાથે સરગવો, તુવેર, અળવી, મરચું, આદુ, હળદર, ચોળી, ડુંગળી, ગલગોટા, ટામેટા, રીંગણા, અડદ, ગુવાર તેમજ વેલાવાળા શાકભાજી ઉગાડવા જોઈએ. નર જાતિના છોડ પૂરે પૂરા બગીચામાં રહેવા દેવા.

પપૈયાના છોડ પર ૧૦-૧૧ મહિનામાં ફળ આવવાનું શરૂ થઈ જાય છે અને ૧૪ મહિના સુધીમાં ફળ પાકી જાય છે. ઘણી વખત અમુક છોડમાં ખૂબ જ વધારે ફળો બેસે છે. આવા ફળોમાંથી નબળા ફળોને કાઢી નાખો નહીતર નાના અને નબળી ગુણવત્તાવાળા ફળ આવશે.

પાક સુરક્ષા :

જ્યારે વરસાદનું પાણી અથવા સિંચાઈનું પાણી થડની પાસે વધુ ભરાઈ જાય છે ત્યારે રોગ અને કીટકો આવે છે. આ સમસ્યાના નિવારણ માટે નિમાસ્ર, બ્રહ્માસ્ર, અગ્નિઅસ્ર, ખાટી છાશ અને સુઠાસ્રનો છંટકાવ જરૂર કરવો.

: પ્રકાશક :
કૃષિ વિજ્ઞાન કેન્દ્ર, ન.કૃ.યુ. સુરત

ફળ પાકોની પ્રાકૃતિક ખેતી

કૃષિ વિજ્ઞાન કેન્દ્ર

નવસારી કૃષિ યુનિવર્સિટી

સુરત - ૩૯૫૦૦૭

ફોન નં. (૦૨૬૧) ૨૬૫૫૫૬૫

પ્રકાશન નં. ન.કૃ.યુ./૦૪/૦૫/૦૮૮/૨૦૨૩

વર્ષ : ૨૦૨૨- ૨૦૨૩